

КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА ЯК СКЛАДОВА ТУРИСТИЧНО-ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Черчик Л.М.
Коленда Н.В.

У статті визначено актуальність проведення дослідження культурної спадщини як об'єкта туристично-економічного співробітництва. Проаналізовано підходи до тлумачення поняття «культурна спадщина», дано їх критичне осмислення. Розглянуто складові культурної спадщини. Доведено, що одним із напрямів використання культурної спадщини у туристичній діяльності, є етнотуризм. Відповідно, у дослідженні розглянуто підходи вітчизняних та зарубіжних науковців до тлумачення сутності етнотуризму та запропоновано власне визначення. Визначено та обґрунтовано пріоритети використання культурної спадщини у сфері туристично-економічної діяльності, зокрема, етнотуризмі.

Ключові слова: культурна спадщина, культурні цінності, етнотуризм, етнічні туристичні ресурси, етноландшафт, туристично-економічна діяльність.

ВСТУП

Ті події, які передують в історичному та економічному розвитку держави, повинні стати, з одного боку, стимулом для активізації економічного співробітництва, включаючи і туристичне, а з іншого – індикатором, який буде характеризувати, наскільки ефективно може наша держава використати ті перспективи, які їй надаються напередодні Євро-2012. Проведення заходів такого масштабу притягує до себе значну кількість іноземних туристів та екскурсантів. Це найсприятливіший момент для позиціонування свого туристичного продукту і не скористатися ним буде недоречно. Проте сучасний стан розвитку туристичної сфери в Україні, не дивлячись на наявність достатнього природно-рекреаційного потенціалу, об'єктів культурно-історичної спадщини, мальовничих краєвидів, сприятливого клімату та економіко-географічного розташування, залишається незадовільним. Тому, з метою підвищення конкурентоспроможності туристичної сфери, необхідно покращувати інфраструктурне забезпечення, здійснювати пошук перспективних напрямів туризму, розвивати їх і налагоджувати транскордонне співробітництво.

У дослідженні ми пропонуємо зупинитися на перспективах використання об'єктів культурної спадщини. Вони є складовою ресурсної бази етнотуризму, розвиток якого, як одного з пріоритетних напрямів туристично-економічної діяльності, випущено із кругозору як економістів так і науковців. Про це свідчить досить незначна кількість

наукових публікацій, в яких висвітлюються проблеми використання об'єктів культурної спадщини, зокрема Орлова М.Л. досліджує суспільно-географічну оцінку етнічних туристичних ресурсів [1], Каткова Т.Г. – розглядає сутність культурної спадщини з юридичної точки зору [2]. Але використання об'єктів культурної спадщини у туристичній сфері має ряд особливостей, які потребують наукового дослідження. Останнє повинно базуватися на використанні загальнонаукових методів дослідження, зокрема, аналогії, індукції, дедукції, узагальнення, аналізу та синтезу. Вибір методів дослідження обумовлений тим, що нам необхідно розглянути напрацювання географів та юристів, і виходячи з цих положень, розробити економічний підхід до визначення особливостей використання об'єктів культурної спадщини та розвитку етнотуризму.

Тому метою дослідження є визначення перспектив використання об'єктів культурної спадщини у сфері туристично-економічного співробітництва. Це обумовлює необхідність, в першу чергу, розглянути сутність понять «культурна спадщина» та «етнотуризм», а потім – намітити пріоритетні напрями використання етнічних туристичних ресурсів.

У контексті окреслених завдань з'ясуємо сутність поняття культурна спадщина та визначимо її об'єкти.

1 ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА»

Конституція України у ст.54 зазначає, що культурна спадщина охороняється законом [3]. У Законі України «Про охорону культурної спадщини», прийнятому у 2000 році, також визначено поняття культурної спадщини [4]. Проте у Цивільному кодексі вживається термін «пам'ятки історії та культури», який за своїм тлумаченням не є тотожним терміну

Черчик Лариса Миколаївна, д.е.н., професор, завідувач кафедри прикладної статистики та економіки праці Луцького національного технічного університету, тел. (0322)795666, e-mail:Larysa_CN@mail.ru

Коленда Наталія Вікторівна, к.е.н., доцент кафедри прикладної статистики та економіки праці Луцького національного технічного університету, тел. (0322)795666, e-mail:natamailua2007@rambler.ru

«культурна спадщина», оскільки до пам'яток історії та культури відносять рухомі та нерухомі об'єкти, а до культурної спадщини – виключно нерухомі об'єкти. Немає єдиного розуміння поняття «культурна спадщина» і в науковій та спеціальній літературі. Це ускладнює ситуацію, оскільки відсутність точного трактування сутності поняття «культурна спадщина» не дозволяє однозначно виділити, що ж відноситься до її об'єктів і що виступає предметом відносин у туристично-економічному співробітництві.

Серед вітчизняних та зарубіжних науковців досліджували поняття культурної спадщини Акуленко В.І., Базанов В.Л., Богуславський М.М., Венедін Ю.О., Душкіна Л.І., Кулешова М.Є., Магазинщикова І.П., Сергеев О.П., Чукут С. А. та інші. Зокрема, Ю.О. Венедін та М.Є. Кулешова до культурної спадщини відносять нерухомі об'єкти, оскільки стверджують про неподільність культурного надбання з природою і дають визначення культурного ландшафту, під яким розуміють природно-культурний територіальний комплекс, сформований внаслідок еволюційної взаємодії природи та людини, її соціокультурної та господарської діяльності, і який складається з характерних сполучень природних та культурних компонентів, що знаходяться в сталому взаємозв'язку і взаємообумовленості [5, с. 16].

Науковці-юристи, культурну спадщину розглядають як частину загальної спадщини людства, використання якої має бути на благо всього людства та врахувати інтереси всього міжнародного товариства при їх експлуатації. Тобто ці науковці також притримуються думки, що культурне надбання становлять нерухомі об'єкти. Проте дискусійним у згаданій концепції можна вважати твердження О.І. Мельничук, яка до об'єктів загальної спадщини людства відносить відкрите море, відкритий космос, Антарктику [6, с. 95]. Крім того культурна спадщина може бути надбанням не тільки усього людства, а й окремого народу, нації, спільноти.

У Конвенції ЮНЕСКО «Про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини» визначено, що «культурна спадщина» – це пам'ятки (твори архітектури, монументальної скульптури й живопису, елементи та структури археологічного характеру, написи, печери та групи елементів, які мають видатну універсальну цінність з точки зору історії, мистецтва чи науки), ансамблі (групи ізольованих чи об'єднаних будівель, архітектура, єдність чи зв'язок з пейзажем яких є видатною універсальною цінністю з точки зору історії, мистецтва чи науки), визначні місця (твори людини або спільні витвори людини й природи, а також зони, включаючи археологічні визначні місця, що є універсальною цінністю з точки зору історії, естетики, етнології чи антропології) [7, с. 295].

Поряд із загальним визначенням «культурна спадщина» в окремих документах ЮНЕСКО застосовується поняття «культурні цінності», під якими розуміються як рухомість, так і нерухомість (Рекомендація ЮНЕСКО про збереження культурних цінностей, яким загрожує небезпека внаслідок проведення громадських чи суспільних робіт) [8].

Тобто згідно наведених трактувань згадані поняття не можна вважати тотожними, оскільки культурна спадщина – це нерухомі об'єкти, а культурні цінності – рухомі та нерухомі об'єкти.

Як бачимо, більшість науковців підтримують думку, що до культурної спадщини повинні належати тільки нерухомі об'єкти. Водночас, повинен вживатися термін культурні цінності чи пам'ятки історії та культури. Проте це положення не враховане у вітчизняному законодавстві, оскільки з прийняттям Закону України «Про охорону культурної спадщини» традиційне для нашого законодавства поняття «пам'ятки історії і культури» було замінене новим терміном «культурна спадщина». Та оскільки під пам'ятками історії та культури розумілися споруди, пам'ятні місця і предмети, пов'язані з історичними подіями в житті народу, розвитком суспільства і держави, твори матеріальної і духовної творчості, які становлять історичну, наукову, художню чи іншу культурну цінність [9], а до об'єктів культурної спадщини включені місця, споруди (витвори), комплекси (ансамблі), їхні частини, пов'язані з ними території чи водні об'єкти, інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з антропологічного, археологічного, естетичного, етнографічного, історичного, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність [4], то рухомі об'єкти культурного надбання лишилися поза полем зору Закону, який повинен регулювати їх використання.

Як бачимо, недосконалість диспозиції Закону України «Про охорону культурної спадщини» породжує ряд проблем у сфері використання об'єктів культурної спадщини. Але враховуючи наявність інших нормативно-правових актів, в яких розглядається культурна спадщина та культурні цінності і визначаються вони як рухомі та нерухомі об'єкти, то для визначення об'єкта туристично-економічного співробітництва під культурною спадщиною будемо розуміти нерухомі і рухомі об'єкти, які мають антропологічну, археологічну, естетичну, етнографічну, історичну, наукову чи культурну цінність.

До культурної спадщини при цьому належатимуть археологічні об'єкти (городища, кургани, залишки стародавніх поселень, стоянок, укріплень, військових таборів, виробництв, іригаційних споруд, шляхів, могильники, культові місця та споруди, мегаліти, наскальні зображення, ділянки історичного культурного шару, поля давніх битв, рештки життєдіяльності людини, що містяться під водою, археологічні знахідки та археологічні відкриття, пов'язані із переліченими об'єктами, а також складові частини розчленованих археологічних місць); історичні (будинки, споруди, їхні комплекси (ансамблі), окремі поховання та некрополі, визначні місця, а також предмети, пов'язані із важливими історичними подіями, з життям та діяльністю відомих осіб, культурою та побутом народів); монументального мистецтва (твори образотворчого мистецтва, як самостійні (окремі), так і ті, що

пов'язані з архітектурними, археологічними чи іншими пам'ятками або з утворюваними ними комплексами (ансамблями), а також їх складові частини та фрагменти); архітектури та містобудування (історичні центри, вулиці, квартали, площі, архітектурні ансамблі, залишки давнього планування та забудови, окремі архітектурні споруди, а також пов'язані з ними твори монументального, декоративного та образотворчого мистецтва, їх складові частини та фрагменти); садово-паркового мистецтва (поєднання паркового будівництва з природними або створеними людиною ландшафтами); ландшафтні (природні території, які мають історичну цінність); об'єкти науки і техніки (унікальні промислові, виробничі, науково-виробничі, інженерні, інженерно-транспортні, видобувні об'єкти, що визначають рівень розвитку науки і техніки певної епохи, певних наукових напрямків або промислових галузей); художні (оригінальні твори живопису, графіки та скульптури, а саме: полотна, картини й малюнки цілком ручної роботи на будь-якій основі та з будь-яких матеріалів (за винятком креслень і промислових виробів, прикрашених від руки), оригінальні вироби скульптурного мистецтва, оригінальні гравюри, естампи, літографії, оригінальні художні підбірки й монтажні з будь-яких матеріалів, твори декоративно-прикладного і традиційного народного мистецтва); документальні (унікальні акти державності, архівні документи, кіно-, фото-, фонодокументи, рідкісні рукописи і видання, манускрипти, інкунабули, стародруки); предмети музейного значення, а також унікальні і рідкісні предмети колекціонування, а саме музичні інструменти, монети, ордени, медалі, печатки, поштові марки, різноманітні види зброї та ін.

2 ДОСЛІДЖЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «ЕТНОТУРИЗМ»

Об'єкти культурної спадщини є складовою ресурсної бази для розвитку етнотуризму. Тому наступним етапом дослідження є з'ясування сутності поняття «етнотуризм».

Необхідність з'ясування сутності етнотуризму зумовлена тим, що існує ряд наукових тверджень, у яких етнотуризм ідентифікують як зелений, сільський чи екологічний туризм або як ностальгичний. Тому не зрозуміло, який саме напрям туризму розвивати і чи дійсно перелічені виду туризму є ідентичними.

Зокрема Ки́фяк В.Ф. під етнотуризмом розглядає поїздки з метою побачень з рідними та близькими [10]. На нашу думку, це твердження є дискусійним, оскільки науковець у власному тлумаченні сутності етнотуризму ідентифікує останній як ностальгичний туризм.

Малова Н. А. стверджує, що «ностальгичний чи етнічний туризм (nostalgic tour) – це вид відпочинку, під час якого туристи вивчають визначену етнічну групу населення, її життя, особливості культури, побуту і т.д.» [11]. В цьому випадку науковець дає визначення саме етнічного туризму але трактує його як ностальгичний.

Причиною того, що етнотуризм часто

розглядають, як ностальгичний, пов'язано скоріше з тим, що туристи, які зацікавлені звичаями та культурою певної нації, в першу чергу, хочуть дізнатися про ті народи, з якими в них є хоча б якінебудь генетичні зв'язки. Тому неправильно поєднувати етно- та ностальгичний туризм в один напрям діяльності.

Згідно ще одного наукового підходу, етнотуризм – це туризм у сільській місцевості, знайомство з народними звичаями, ремеслами і т.д. [12]. Зазначивши у наведеному визначенні, що етнічний туризм може здійснюватися тільки у сільській місцевості, О.Міннігараєва допустилася помилки. Оскільки ми припускаємо, що науковець скоріше говорив про сільський чи зелений туризм, який також передбачає знайомство з побутом та умовами проживання місцевих жителів. Крім того, не логічно обмежувати розвиток етнотуризму територіальними рамками, оскільки з особливостями культури, побуту, звичаями того чи іншого етносу можна знайомитися як у сільській, так і міській місцевості.

Найбільш точно визначення поняття етнічного туризму було сформульоване Орловою М.Л., під яким вона розуміє підвид пізнавального туризму, метою якого є ознайомлення з матеріальною та духовною культурою певного етносу, що проживає зараз або проживав у минулому на відповідній території [1].

Крім того, для з'ясування сутності етнотуризму доцільно дослідити етимологію самого поняття. Розпочнемо з того, що етнос (грец. *ethnos*) дослівно перекладається з давньогрецької мови як «не грек», «чужинець», «ідоловірець». Етимологічно воно означає стадо, група (наговп) людей, народ, плем'я, рід, іноземне плем'я і т.п. Сьогодні «етнос» вживається як наукове поняття та є еквівалентом давньогрецького слова «демос» (народ) у значенні специфічної міжпоколінної історико-культурної і природної, усвідомленої людьми спільноти. Тобто поняття «етнос» вживається як науковий термін для означення всіх історичних типів етнічних спільнот від племен до сучасних націй [13].

Із зазначеного можна зробити висновок, що етнотуризм – це вид туризму, який передбачає знайомство з історією та особливостями культури, побуту, життя окремого народу чи національної спільноти.

3 ВИЗНАЧЕННЯ ПЕРСПЕКТИВ ВИКОРИСТАННЯ ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

З'ясувавши сутність етнотуризму, і дійшовши висновку, що його не можна ідентифікувати як зелений, сільський, екологічний чи ностальгичний туризм, дослідимо передумови та особливості його розвитку.

Визначення передумов для розвитку етнотуризму, розпочнемо з з'ясування того, які туристичні ресурси необхідні для здійснення діяльності у вказаному напрямі. Аналіз існуючих класифікацій рекреаційно-туристичних ресурсів

показав відсутність у багатьох із них такого компоненту як етнічні. Проте у праці Орлової М.Л. виділено, що до етнічних ресурсів необхідно відносити етнічні артефакти, ансамблі етнічних артефактів та етнічні ландшафти. Під етнічним ландшафтом вона розуміє образ простору, який етнос освоїв духовно та матеріально, надавши його місцям і конфігураціям стійких символічних значень, внаслідок чого оточуючий ландшафт набув етнічних рис. До етнічних ландшафтів пропонується відносити окремі території, які відповідають таким ознакам: кількісне переважаювання відповідних етнофорів (типових, характерних представників свого етносу) у складі місцевої громади; наявність специфічних етнічних рис у пейзажі як візуальному відображенні господарювання етнофорів.

Етнічними ландшафтами будуть вважатись моноетнічні населені пункти, тобто поселення, в національному складі населення яких одна етнічна група є домінуючою. Етнічну групу прийнято відносити до домінуючої, якщо її представники складають не менше ніж 60% мешканців, при чому на жодну іншу етнічну громаду не припадає більше 20% [1].

Узагальнюючи, можна дійти висновку, що до етнічних туристичних ресурсів відносяться об'єкти культурної спадщини етносу та етнічні ландшафти. А оскільки попередні авторські дослідження показують, що наша нація володіє достатнім культурним надбанням, крім того, більшість населених пунктів відповідає вимогам, які висувуються до етнічних ландшафтів, то можна стверджувати, що ми

володіємо достатнім потенціалом для розвитку етнотуризму та налагодження туристично-економічного співробітництва.

Серед пріоритетних напрямів використання культурної спадщини у сфері туристично-економічної діяльності можна виділити: створення транскордонних етнотурів; розробка тематичних етнотурів; створення транзитних етнотурів; розробка нових туристичних маршрутів з етнічною тематикою; розробка етнічних туристичних стежок.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що використання культурної спадщини є одним із пріоритетних напрямів розвитку туристично-економічного співробітництва, оскільки розвиток етнотуризму забезпечить використання незадіяних туристично-рекреаційних ресурсів; створення нових туристичних центрів та пунктів, консультаційних центрів з розвитку індивідуального підприємництва. Ці заходи дадуть можливість активізувати економічну діяльність, сформувати конкурентні переваги, отримати фінансові, екологічні та соціальні вигоди.

Крім того, з'ясування сутності понять «культурна спадщина» та «етнотуризм» дозволили виділити ще не розв'язані на сьогодні питання правового регулювання використання об'єктів культурного надбання у сфері етнотуризму, що потребує більш детальних та глибших економічних та юридичних наукових досліджень.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Орлова М.Л. Ресурси етнічного туризму регіону: суспільно-географічна оцінка (на матеріалах Одеської області). Автореф. дисертації. – Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2009. – 20 с.
2. Каткова Т.Г. Діяльність ОВС України з питань захисту культурної спадщини: адміністративно-правові аспекти: автореф. дис. канд. юрид. наук. – Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2008. – 20 с.
3. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – 141с.
4. Закон України “Про охорону культурної спадщини” від 8 червня 2000р. // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – №39. – 333 с.
5. Культурный ландшафт как объект наследия / Под ред. Ю.А. Венедина, М.Е. Кулешовой. – М.: Институт наследия; С-Пб.: Дмитрий Буланин, 2004. – 620 с.
6. Мельничук О. Всесвітня культурна та природна спадщина як складова концепції загальної спадщини людства // Право України. – 2003. – №12. – С. 93-97.
7. Конвенція “Про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини” від 16 листопада 1972 р. Культурна спадщина України. Правові засади збереження, відтворення та охорони культурно-історичного середовища: 36. офіц. док. / Упоряд. В.І.Фрич; Відп.ред. М.В. Гарник. – К.: Істина, 2002. – С. 294–305.
8. Нормативные акты ЮНЕСКО по охране культурного наследия. Конвенции. Протоколы. Резолюции. Рекомендации. – М.: ЮниПринт, 2002. – 223 с.
9. Закон УССР “Про охорону і використання пам'яток історії та культури” від 13 липня 1978р. // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1978. – №30. – 426 с.
10. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні. – Чернівці: Книги-XXI, 2003. – 300 с.
11. Малова Н.А. Туризм и культурное наследие. Межвузовский сборник научных трудов. Выпуск 1. – М., 2009.
12. Миннигараева Е. Сибирский тракт – дорога сквозь века [Електронний ресурс]. – 2010. – 11 листопада. – Режим доступу: www.library.saransk.ru.
13. Івченко А.О. Тлумачний словник української мови. – 12-те випр. вид. – Х.: Фоліо, 2007. – 540 с.